

oblaku«, ta sila zgovorni in prepričljivi dokaz, da more in mora biti tudi moderna umetnost, se pravi, umetnost organsko sprepletene resničnosti in vizije, sedanosti in preteklosti, objektivnega in subjektivnega, nujno privzdignjena v višjo sfero, v sfero estetske jasnosti in preglednosti, potem je na dlani, da bo prav Kosmačevo pero lahko plodno sodelovalo pri preosnovi naše književnosti. Samo nekaj bo še treba: najti bo moralo še bolj neposreden in oplajajoč stik z našo sedanostjo, s tem včasih protislovnim, težkim, pa vendar tako bogatim in lepim življenjem.

Marjan Brezovar

LIKOVNA UMETNOST

OB GROHARJEVI RAZSTAVI

Moderna galerija nam je ponudila redko priložnost, da se srečamo na retrospektivni razstavi z obsežno zbirko Groharjevega slikarstva. Prva in zadnja retrospektivna razstava del Ivana Groharja je bila 1926. leta, torej je taka priložnost res redka. O osebnosti slikarja, njegovem pomenu in vlogi, ki jo je njegovo slikarstvo odigralo v razvoju slovenskega slikarstva, je bilo mnogo napisanega, toda na veliko monografijo o Groharju še vedno čakamo. Dr. France Stelè je zapisal v uvodu v katalog sedanje razstave, da »je čas toliko dozorel, da upravičeno terjaja od nas končni izsledek o slovenskem impresionizmu in zato je Moderna galerija sklenila prirediti posebne razstave vsakega izmed njih. Revidiralo naj bi se za ta namen naše znanje o njih, pregledal in opisal ves ohranjeni material, za razstavo in kasnejšo knjižno izdajo pa naj bi se izbralo najboljše, da bi mogli čim jasneje zajeti umetniško podobo vsakega izmed njih.« Ni še dolgo, kar so se razvijale polemike o vrednosti impresionizma in umestnosti neposredne navezave našega sodobnega slikarstva na njegovo zapuščino — debate, ki pri vsej svoji kratkotrajnosti, površnosti in celo nesmiselnosti dokazujejo samo to, da mora vsaka nova generacija vedno znova urediti svoj odnos do dediščine, ki jo je sprejela — sedaj pa čutimo, da je prišel čas, da se lepo obklesani kamen našega impresionizma zazida v temelje slovenske umetnostne zgradbe. Že dolgo je preteklost, že odkar ne rastejo več iz njegove sredine nove slikarske osebnosti, in tega ni moči izpremeniti.

Groharjevo slikarstvo, s smrtjo zaključeno že pred prvo svetovno vojno, revolucionarno za tedanjo slovensko sredino, zakasnelo vzporejano z najbolj razgibanimi evropskimi umetniškimi središči, se je tudi najhitreje znašlo v protitoku slikarskih struj, ki so se zbirale že pred prvo svetovno vojno in nastopile večinoma tik po njej. Glede na položaj zahodnoevropske umetnosti po prvi svetovni vojni, ki smo ga Slovenci s posredovanjem Prage in preko zagrebške akademije skušali vsaj deloma doživeti, je razumljiva protiimpresionistična usmeritev mladih slikarjev, toda nedvomno je Jakopičeva široka slikarska osebnost, ki tedaj še ustvarja, sodoživlja in se tudi sama odvraca od impresionizma, tista, ki je slovenskemu impresionizmu prihranila hujše protiimpresionistične boje. V tej bližnji preteklosti se zdi Groharjevo sli-

karstvo potisnjeno nekako ob stran, priznano, toda skoraj brez vpliva na slikarstvo svoje okolice. Le redko zasledimo drobce vpliva Groharjeve slikarske tehnike, kot jo on sam dolguje Segantiniju, razen v revnih epigonskih delih in tudi podobnega odnosa do slikarske snovi ne srečamo več.

Kljub temu pomanjkanju vidnih sledov njegovega vpliva pa stoji Grohar vendar prav nekje v središču slovenskega slikarstva. Grohar je izrazita osebnost, v svojem slikarstvu se je izpovedal kot malokdo in v tem je njegova moč. Spočetka so njegova izrazna sredstva zelo pomanjkljiva, zato pa pokaže izreden posluš pri iskanju svoje poti za vse in hkrati samo za tisto, kar je za dograditev njegove slikarske osebnosti potrebno. Sedanja razstava dobro pokaže zelo čisto linijo njegovega razvoja, v zgodnjih letih sicer odvisno od okoliščin, toda pozneje, ko se Grohar zave svojega hotenja in začne izbirati, tedaj izbere natanko to, kar potrebuje. Ne smemo pozabiti, da je šel po svetu, da je bil v Münchenu, ki je bil pravi čarovniški kotel novih oblik in idej, toda Grohar se ni pustil omamiti. S šestintridesetimi leti doseže mojstrstvo — brez spričeval, naslika nato v zadnjih sedmih letih svoja najboljša dela in se malo pred smrtjo že odmika od impresionizma.

Za impresionizem ga je pridobil Jakopič in mu tako pokazal pot do slikarstva, ki so o njem sanjali nekateri mladi slovenski slikarji. Grohar je svojo tehniko izdelal ob Segantinijevi, ko pa premaga začetne težave, se vzdigne više kot njegov vzornik. Vse ostale struje tedanjega evropskega avantgardističnega slikarstva so šle brez sledu mimo njega. Njegova tehnika, njegov jezik, njegov slog so samo njegovi, za nas ni več impresionizma brez Groharja. »Skofja Loka v snegu« je tehnična mojstrovina in popolnoma nerazumljivo je, kako je mogoče prisiliti pastozno, težko oljnato barvo do tako nesnovno krhke impresije, nepojmljiva občutljivost rok, ki so sestavile barve v tako trdno celoto. Kljub tem uspehom pa znajo vsi slovenski impresionisti bolje slikati kot Grohar, vsi so imeli več možnosti, da se tega naučijo.

Toda Grohar kakor Jakopič imata, čeprav vsak na svoj način, najmočnejšo notranjo dimenzijo slike, ne prostorninsko, temveč duhovno. Lirični pesnik slovenske pokrajine in slovenskega kmeta, smo navadno dejali o Groharju. Mislim, da je Grohar predvsem pesnik svojega notranjega sveta. Da pa je mogel po vsem, kar je doživel, ohraniti v svoji umetnosti tako čisto melodijo, brez sovraštva in grenkobe, je moral biti osebnost. In to osebnost čutimo v njegovem slikarstvu, ta nam posreduje njegova doživetja brez vzvišenih snovi, brez povzdignjenosti, preprosto in človeško. V rokah tega mogočnega človeka z dobrim srcem je dobil bleščeči, lahкотni — dejali so tudi površni — impresionizem globino, postal je sredstvo velike izpovedi. V nasprotju z Jamo in Sternenom, ki nam pokažeta in dasta doživeti predvsem svet, v katerem sta živela, sta Jakopič in najbolj Grohar tako do kraja prisotna na svojih slikah in je s to njuno človeško prisotnostjo njuno slikarstvo tako ožarjeno in z njuno osebno vrednostjo tako obogateno, da moramo biti prevzeti ob tem srečanju. Grohar je občutljivejši, bolj zadržan, in kadar se v uri navdiha ves naslika na platnu, tudi bolj spontan, zaradi tega bo njegovo delo vedno dragoceno, tembolj ker ga ogražajo tehnične bolezni.

Groharjevo delo nam je na razstavi predstavljeno v izbranem številu, tako da lahko zasledujemo slikarjev razvoj in da je vzdržana čim višja kvaliteta. Dober je vtis prvega obdobja do leta 1900 in zadnje dobe po letu

1905, manj enotna pa je podoba Groharjevega slikarstva v času med tema dvema fazama. Grohar je tedaj iskal pot iz realističnega v impresionistično slikarstvo, v njegovem delu so nihanja in jih najboljši izbor ne more za-brisati; čemu tudi; pač pa bi primernejša postavitev in razvrstitev del lahko pripomogla k boljšemu vtisu. Mnenja sem, da bi na retrospektivni razstavi ne smelo tako v celoti manjkati Groharjevo cerkveno slikarstvo. Groharju je pomenilo le kruh in ne predstavlja bistvenega dela v njegovi zapuščini, čeprav je številčno dovolj pomembno. Vendar je Grohar napravil nekaj poskusov, da bi tradicionalne religiozne teme podal v novi tehniki; ti poskusi pa bi bili za nas vsekakor zanimivi.

V zelo lepem katalogu, ki mu je napisal uvod dr. France Stelè, medtem ko je seznam del sestavila Melita Stelè-Možina, je orisana Groharjeva slikarska osebnost in podan seznam vsega, danes znanega gradiva. Želeli bi seveda več barvnih reprodukcij in pa, da bi bila posebej označena dela, ki niso bila razstavljena. Katalog bo ostal trajen spomin na enkratno prireditve, ki pa vendar ni bila tako uspešna in njene možnosti ne v celoti izrabljene, kot bi Grohar zaslužil in bi bilo nam vsem v korist.

Groharjeva razstava je šla pretiho mimo nas. Imela je zelo lep obisk, časopisi in Radio so jo opisali in komentirali, toda med številnimi razstavami je bila pač ena več, ne pa dogodek za vso Slovenijo, kar bi morala biti. Saj ne mislim, da ji gre enako bučna reklama kot za kakšno velesejmsko prireditev, ampak dober plakat ji ne bi bil v škodo in nekoliko več poudarka bi zaslužila v tisku.

Mislim, da so vsi, ki bi morali voditi preudarno likovno politiko, to se pravi, skrbeti za vzgojo občinstva in oblikovanje njegovega odnosa do umetnine, zamudili izredno priložnost. Na Groharjevi razstavi je lahko likovno popolnoma nešolan človek — in teh je pri nas bržčas precej, če sodimo po tem, kako nizek je odstotek tistih, ki redno spremljajo naše likovno življenje — brez večjih naporov prehodil pot od skromnega realizma 19. stoletja do impresionizma, od slikarstva, ki ga razume, do tistega, ki ga do sedaj ni razumel. Od slike do slike, po stopinjah Groharjevega razvoja, bi se odpirale oči novemu svetu, se učile gledati in videti. Morali bomo končno razumeti, da se je treba učiti v likovni umetnosti gledati in da je najlažja pot do razumevanja pot aktivnega podoživljanja umetnikove razvojne poti in v širšem obsegu zasledovanje razvojnih stopenj nekega umetnostnega obdobja.

Ker naše galerijske in muzejske ustanove nimajo šolanega pedagoškega kadra, kot ga imajo galerije na Zapadu in Vzhodu, si morajo pač pomagati s svojimi finančnimi sredstvi in svojimi ljudmi, ki pa ne morejo nuditi tega, kar bi lahko samo za to delo specializirani ljudje. Glede na nizko stanje likovne vzgoje v našem šolstvu bi bilo pa vendar najceneje razviti vsaj to dejavnost pri galerijah in muzejih.

Groharjevo retrospektivno razstavo bo treba najkasneje v desetih letih spet obnoviti, že zaradi tega, da ga spoznajo nove generacije. Ni verjetno, da bi se do takrat znatno povečalo število Groharjevih del, ki so nam znana, in da bi se zaradi tega njegova podoba bistveno izpremenila, upam pa, da bo prihodnjič Grohar drugače predstavljen.

Morda bo Moderna galerija tedaj pozimi ogrevana. Vsak igralec, vsak govornik ve, kako težko je ogreti in navdušiti premrlo občinstvo v neza-

kurjeni dvorani. Grohar je prisiljen k temu naporu že mesec dni v ledeno-mrzlih dvorinah Moderne galerije.

Morda bo lahko do tedaj Moderna galerija izpopolnila svoj svetlobni park, statičen, deloma skrajnje pomanjkljiv, deloma tako po intenzivnosti kakor po barvi svetlobe neodgovarjajoč. Obiskovalci, ki so ujeli prve sončne dni decembra, so imeli srečo. Sonce jim je dalo vsaj iluzijo toplote in primerno osvetljavo za nekatere slike. V ostalih dneh pa so se zdele mnoge podobe kot zamrznjene v neprimerni osvetljavi. Zakaj bi naše stoletje umetne luči ne vrnilo temu pesniku svetlobe vsaj malo pozornosti in mu s primerno, skrbno izbrano osvetljavo dalo polno veljavo. Razgibana osvetljava poživi gledalca, neopazno ga vodi, brez vsiljivosti mu odkriva najboljša dela in najboljša je, kadar je ubrana.

Morda bo imela tedaj Moderna galerija kaj več finančnih sredstev, da ne bo vedno enak »stroj« za razstavljanje slik in kipov, temveč po potrebah razstavljalca se izpreminjajoče, skladno okolje, ki se bo zdelo za vsakega umetnika posebej pripravljeno. Za to je potrebnih veliko reči. Niso na vsaki razstavi tehnične pomanjkljivosti tako očitne kot na Groharjevi; Grohar je pač občutljiv.

Morda bo čez deset let lahko vsaka Groharjeva slika dovolj prostora, vsaka posamezna ali več sorodnih primerno ozadje, vsaka zase primeren okvir. Same finese, ali ne? Pred petdesetimi leti pa so visele slike tesno druga ob drugi, celo druga nad drugo, na mogočem, pompejansko rdečem dnu in nihče se ni pritoževal ne nad pomanjkanjem zračnosti ne nad okvirji ne, da se slike medsebojno uničujejo. Tako je bilo.

Toda Groharjeva razstava ni zgodovinska rekonstrukcija, temveč moderna razstava slikarja, ki je sicer pred petdesetimi leti umrl, čigar delo pa je za nas, ki nismo njegovi sodobniki, drugačno kot za tiste, ki so živeli z njim. Gledamo ga z novimi očmi in morda odkrivamo v njem stvari, ki jih Groharjevi sodobniki niso enako videli ali občutili. Nas moti vse, kar razbija skladnost prostora, v katerem je postavljeno njegovo slikarstvo. Opažamo razbitost sten zaradi skrajnje neprimernih okvirjev — le čemu ni večina slik uokvirjena z lesenimi letvami, saj tam, kjer so porabljene letve, je vtis mnogo boljši kot pri dveh tretjinah vseh starih okvirjev — nadalje občutimo, da je neprijetno preenolično ozadje, in tudi to, da sta žaklješina in žamet le revna pripomočka v sili. Del obiskovalčeve energije je porabljen za to, da izloči vse neugodne vplive in se skuša koncentrirati res samo na poslikano platno. Popolnejša postavitev pa bi ustvarila skladno okolje, ki bi gledalca z ničimer ne opozorilo nase, temveč bi ga občutil le kot pomirjujoče vzdušje, v katerem bi se sprostil in bi se vsa njegova notranjost odprla toplini Groharjeve umetnosti. Ni nemogoče to doseči in celo nujno je, saj bo v bodoče Groharjevo delo odmevalo v vsaki generaciji Slovencev le v tolikšni meri, kolikor mu bo vsaka vlila svojega lastnega življenja.

Spelca Čopič